

Krystyna Chałas*

Janusz Mariański. *Indywidualizacja religijna i moralna jako megatrend społeczno-kulturowy. Studium socjologiczne.*
Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2021 ss. 269

Kategoria «indywidualizacja» znajduje swoje usytuowanie w socjologii, pedagogice, psychologii. Już z tego faktu wymaga wielostronnych analiz w świetle naukowego dorobku tych trzech dyscyplin. Przedmiotem analiz recenzowanego opracowania jest gruntowna penetracja naukowa tego zagadnienia na gruncie socjologii.

W dobie dynamicznie narastającego pluralizmu społeczno-kulturowego, zamętu aksjologicznego, który prowadzi do zagubienia w wyborach dróg życiowych prowadzących do pełni człowieczeństwa, naświetlenie zagadnienia zawartego w tytule opracowania jest niezwykle cennym i ważnym zadaniem. O jego podjęcie „wołają” zjawiska w życiu społeczno-kulturowym, w społecznościach mniejszych i większych, w zakładach pracy, rodzinie, szkole.

Należy się pokłonić Autorowi, że podjął się analizy naukowej tego ważnego i trudnego zadania. Recenzowane opracowanie składa się z czterech rozdziałów, w których wyróżniono podrozdziały. Zawiera również wstęp, zakończenie, wykaz skrótów, bibliografię, notę bibliograficzną. Układ jest uzasadniony logicznie i merytorycznie.

We wstępie ukazane jest szerokie i wielostronne uzasadnienie podjęcia analizowanego zagadnienia indywidualizmu. Autor prowadzi dyskurs na płaszczyźnie obiektywizmu i subiektywizmu, ukazując szanse i zagrożenia. Podkreśla przy tym:

[...] pluralizm społeczny i kulturowy stał się dla wielu współczesnych wartością samą w sobie, dla niektórych najwyższą wartością moralną i swoistym wyznaniem wiary. Co więcej, pluralizm społeczno-kulturowy i związany z nim strukturalny indywidualizm prowadzą nie tylko do zanikania ogólnie obowiązującego i ważnego systemu moralnego, ale i do tworzenia się odrębnych

* Prof. dr hab. Krystyna Chałas – kierownik Katedry Dydaktyki, Edukacji Szkolnej i Pedagogii w Instytucie Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

kodów i norm dla poszczególnych dziedzin życia społecznego, co niewątpliwie utrudnia osiągnięcie wspólnego konsensusu, będącego podstawą spójności i więzi społecznej. (s. 8)

Należy zauważyć, że powyższa teza otwiera przestrzeń dyskusji i badań na gruncie pedagogiki, w tym pedagogiki szkolnej, społecznej, kulturowej.

Punktem wyjścia prowadzonych analiz jest strukturalna indywidualizacja jako swoisty megatrend społeczno-kulturowy. Zagadnienie to stanowi przedmiot rozważań w rozdziale pierwszym. Autor w sposób syntetyczny charakteryzuje strukturalny indywidualizm w kontekście społecznym. Zwraca uwagę na różne jego konsekwencje, podkreślając, że

Badacze społeczni prowadzą spory na temat tego, czy procesy indywidualizacji nie prowadzą do osłabiania więzi wspólnotowych, do dezintegracji struktur społecznych i zatomizowania społeczeństwa. (s. 35)

Szczegółowe analizy odnosi również do nauczania Jana Pawła II, ukazując specyfikę indywidualizmu w ujęciu personalistycznym.

Kolejnym przedmiotem szczegółowych analiz jest ukazanie strukturalnego indywidualizmu w kontekście etycznym. Autor zwraca uwagę, że

Przekazywane kolektywne tożsamości w warunkach radykalnego pluralizmu kulturowego i wielości dostępnych symbolicznych ofert nie wystarczają do znalezienia sensu życia. [...]. Człowiek współczesny chce decydować o dobru i złu, czyli o wartościach moralnych. W postmodernistycznej ambiwalencji nie jest on w stanie precyzyjnie rozróżniać między tym, co dobre i złe, lepsze i gorsze, godziwe i niegodziwe. (s. 45)

Na szczególną uwagę zasługuje precyzyjne i wielostronne ukazanie problematyki indywidualizmu w aspekcie aksjologicznym. Prowadzone analizy stanowią cenny wkład w aksjologię pedagogiczną i inspirują do budowania dydaktyki wartości w perspektywie społecznej.

Niezwykle ważnym elementem jest seria pytań – problemów kończąca podrozdział. Otwiera ona przestrzeń badawczą w wymiarze teoretycznym i empirycznym nie tylko dla socjologów, ale także pedagogów, których badania usytuowane są głównie w aksjologii pedagogicznej.

W rozdziale drugim Autor ukazuje związki i zależności między strukturalnym indywidualizmem a religią i religijnością. Rozdział napisany jest w sposób systemowy, od kontekstu ogólnego do szczegółowego, ze zwróceniem uwagi na religijność pozakościelną jako przejaw indywidualizacji religijnej. Autor podkreśla, że kondycja społeczeństwa i jednostek stoi w obliczu poważnych zagrożeń. W tym kontekście wyraża się wątpliwość, czy jest możliwe w pełni bezreligijne i sprawiedliwe, a zarazem godne społeczeństwo. Na uwagę zasługuje końcowy wniosek szczegółowych analiz Janusza Mariańskiego:

Byłoby przedwcześnie określać współczesne społeczeństwa wysoko rozwinięte jako całkowicie zsekularyzowane. Czynniki religijny (a przynajmniej *sacrum*) jest wciąż obecny w jakichś formach we wszystkich dziedzinach życia ludzkiego. W opinii krytyków teorii sekularyzacyjnej okazuje się ona niezdolna do wyjaśnienia wielu faktów religijnych. W sposób pełniejszy można je interpretować w świetle teorii indywidualizacji. (s. 126)

Kolejnym problemem podjętym w recenzowanym opracowaniu są związki i zależności między indywidualizacją jako procesem społeczno-kulturowym a moralnością. Powyższy problem rozpatrywany jest na gruncie socjologii czynu. Pierwszym analizowanym zagadnieniem jest indywidualizacja jako proces społeczno-kulturowy. Autor, dokonując wielostronnych odniesień analizowanego zagadnienia, podkreśla:

Indywidualizacji sprzyjają zmiany świata społecznego w kierunku fragmentaryzacji ułatwiającej dominację stosunków między ludźmi według kryteriów wymiany rynkowej [...]. Społeczeństwa współczesne gwarantują coraz więcej rzeczywistej wolności, ale wiąże się to również z niebezpieczeństwem relatywizmu wartości i norm oraz swoistą próżnią moralną. (s. 135-136)

Na tle charakterystyki indywidualizacji jako procesu społeczno-moralnego Autor naświetla problem związku indywidualności z moralnością. Centrum analiz stanowią zjawiska zachodzące we współczesnych społeczeństwach w kontekście moralności, ze zwróceniem uwagi na destrukcję wielu wartości i norm moralnych, upowszechniający się relatywizm, permissywizm moralny, zacieranie granicy między dobrem a złem.

Autor podkreśla, że moralność współczesna ma wiele cech zmienności i nieokreśloności, ewoluuje w kierunku autonomicznego, indywidualnego sumienia, funkcjonującego na płaszczyźnie życia wewnętrznego. Instytucje kościelne wywierają słaby wpływ na wzory życia codziennego, tradycyjna moralność traci swoje instytucjonalne zabezpieczenie. Szczegółowo analizowanym zagadnieniem jest moralność relatywistyczna w kontekście strukturalnego relatywizmu. Autor podkreśla, że upowszechniający się we współczesnych społeczeństwach pluralizm społeczno-kulturowy relatywizuje moralność zarówno w wymiarach instytucjonalnych, jak i w świadomości jednostek.

Podstawową grupą/wspólnotą społeczną jest rodzina. To w niej rozwija się i kształtuje indywidualność człowieka. To w niej budowana jest podstawa aksjologiczna, na której młody człowiek wzrasta w człowieczeństwie. Indywidualizacja rodziny w nowoczesnym społeczeństwie jest przedmiotem analiz zamieszczonych w rozdziale czwartym. Ich punktem wyjścia jest zagadnienie sekularyzacji i indywidualności w aspekcie przemian rodziny. Autor przyjął założenie, że nie grozi nam – przynajmniej w najbliższej przyszłości – katastrofa w świecie wartości prorodzinnych. Kontekst społeczno-kulturowy, w którym dokonują się zmiany rodziny,

został ukazany w świetle przeciwstawnych teorii: sekularyzacji i indywidualizacji rodziny. Analizy przeprowadzone zostały na wysokim poziomie merytorycznym.

Kolejnym podjętym przez Autora zagadnieniem jest analiza społecznych definicji rodziny. Sugeruję zmianę tytułu, gdyż zawartość treści jest dużo szersza i nie ogranicza się do przeglądu definicji, lecz ukazuje charakterystykę rodziny w kontekście roli i pełnionych funkcji w ujęciu socjologicznym. Powstaje też pytanie, czy ten podrozdział nie powinien być pierwszym podrozdziałem. Jednak decyzję pozostawiam do rozważenia Autorowi.

Rozdział kończą rozważania procesów indywidualizacji w rodzinie w aspekcie ogólnym i szczegółowym. Czyniąc szczegółowe analizy, Autor podkreśla:

[...] indywidualizacja społeczeństwa w swoich różnorodnych kształtach oddziałuje na rodzinę oraz pociąga za sobą rozmaite przekształcenia zarówno w strukturze religijnej, jak i moralnej rodziny. Osłabienie tradycji i silnych zobowiązań w życiu społecznym zbiega się ze wzrostem indywidualnej wolności, a przede wszystkim szansy wyboru pomiędzy różnymi formami międzyludzkiego współżycia. Nie tyle rodzina, ile raczej rodziny różnego rodzaju kształtują się w warunkach indywidualizacji i sekularyzacji. Wskazania instytucjonalnych Kościołów chrześcijańskich odgrywają rolę wtórną, pierwszeństwo w formułowaniu norm moralnych przysługuje jednostce. (s. 218)

W zakończeniu Autor zawarł konkluzje dotyczące analizowanych zagadnień. Są one opracowane w sposób strukturalny w kontekście podejmowanych problemów.

Przedstawione do recenzji opracowanie jest niezwykle cenne i powinno jak najszybciej znaleźć swój finał w formie drukowanej monografii, i to z wielu względów. Po pierwsze, problem indywidualizacji religijnej i moralnej jako megatrend społeczno-kulturowy nie jest w literaturze przedmiotem tak szczegółowych i syntetycznych analiz. Po drugie, przedstawione opracowanie jest pierwszym, które stanowi podstawę do analiz podejmowanego zagadnienia na gruncie pedagogiki. Otwiera przestrzeń badawczą, struktury problemów, ukazuje też horyzonty metodologiczne. Inspiruje do badawczych penetracji na gruncie pedagogiki szkolnej, pedagogiki kultury, pedagogiki społecznej, aksjologii pedagogicznej. Postawione przez Janusza Mariańskiego pytania badawcze mogą stanowić przedmiot zainteresowań magistrów, doktorantów i habilitantów w dyscyplinie pedagogika. Po trzecie, analizowane zagadnienia inspirują też do podjęcia badań psychologicznych, zwłaszcza w obszarze uwarunkowań osobowości, głównie postaw, zachowań, motywów, decyzji.

Prof. Januszowi Mariańskiemu należy się wielkie uznanie i podziękowanie, że podjął się rozwiązania tak aktualnego i ważnego problemu, otwierając tym samym przestrzeń dalszych analiz, zwłaszcza w pedagogice.